

HUDI JÓZSEF
*Takácsi nemes község alfabetizációja
a későrendi korszakban
(1698–1847)**

PÁPA VÁROS szomszédságában, a város és vár vonzáskörzetéhez tartozó Takácsi község a Pápa–Győr közötti stratégiai fontosságú országút első állomása volt. A járási központtól mintegy háromnegyed mérföldnyire fekvő község¹ a török uralom végén sem pusztult el, de népessége igen megfogyatkozott. Évtizedeket vett igénybe számbeli és anyagi gyarapodása.

A XVII. század végén, 1698-ban történt katolikus egyházlátogatás idején mindössze 10 ház állt a faluban. A népesség többsége protestánsnak számított, de 10 katolikust is számba vettek. A közösség hitéletét a református lelkész irányította. Bár a vizitátor a községet egyházi nemesek (praedialisták) birtokolta településnek írta le, valójában kuriális (egytelkes) falunak számított. Kiváltságos jogállása kedvező helyzetet teremtett az újjáépítés számára.²

Az erőszakos rekatolizáció/katolikus megújulás a XVIII. század közepére jelentős sikereket ért el, de nem tudott teljes győzelmet aratni. Az egyház-szervezés azért lehetett sikeres, mert a pápai főesperesség 1777-ig a győri püspökséghez tartozott, s a győri püspök saját birtokán, a szomszédos Vaszaron 1702-ben szervezett plébániát, amely a környező községekben is térítő munkát végzett.³ Egyes plébánosok kemény fellépése azért nem érhetett el átütő sikert, mert Takácsi nemes község volt és a protestáns nemesek érdekeiket jól tudták érvényesíteni.

A református és evangélikus közösség egyaránt a nemesek támogatását élvezte; a reformátusok anyaegyházat, míg az evangélikusok leányegyházat

* A tanulmány a PRТА kutatóprogramja keretében készült.

¹ KORABINSKY 1786. 745.

² RAJCZI 1984. 294. ILA–KOVACSICS 1964. 367.

³ VERESS D. 1998. 28., 34., HUDI–MEZEI 2010. 193.

alkottak, s csak a második világháború előtt tudtak anyaegyházat szervezni.⁴ A győri püspök támogatását élvező vaszari plébánia csak leányegyházat (fi-liát) tudott létesíteni, melyet az egyházhatóság később sem volt képes anya-egyházzá fejleszteni. A két leányegyház templomot épített, és a XIX. század elején iskolát is létesített.⁵

1. sz. táblázat
Takácsi népességének alakulása a török uralom után⁶

Év	Házak száma	Népesség	
		száma	Növekedése (1774 = 100%)
1698	10	50 ⁷	–
1774	n. a.	974	100,0
1785	208	1119	114,8
1818	n. a.	1428	146,6
1829	193	1471	151,0
1847	205	1381	141,7

A rendi korszak végén Takácsi a pápai felső járás egyik legnépesebb köz-ségének számított. A 17 községből álló közigazgatási egységben Vaszar 1740 lakossal állt az élen, Lovászpátona mezőváros (1633 lakossal) és Pápateszér (1244 lakossal) követte, Takácsi a 4. helyen állt. A többi település lélekszáma az 500–1000 közötti sávban mozgott, de akadt ennél kisebb lélekszámú tele-pülés is. 315 lakosával Bakonyság volt a legkisebb.⁸ A környéken Béb, Csót, Vaszar tisztán katolikus helységnek számított, míg Nagygyimót Takácsihoz hasonlóan jelentős számú katolikusnak, evangélikusnak és reformátusnak adott otthont.

⁴ VERESS D. 1998. 50.

⁵ A katolikus templom 1787–1795, az evangélikus 1806–1808 között épült. Az első evangéli-kus tanító, Takács János működése 1806-ban kezdődött, az első katolikus tanító Nagy József volt. VERESS D. 1998. 44–50.

⁶ A táblázat és a következő táblázat adatainak forrásai: SCHEMATISMUS 1818. 88., NAGY 1828. 434., ROSOS 1848., DANYI-DÁVID 1960. 246–247., ILA-KOVACSICS 1964. 367–368., RAJCZI 1984. 294., HUDI et al. 2002. 290.

⁷ Becsült adat. Ha feltételezzük, hogy egy házban egy család élt, a demográfusok által a XVIII. századi családnagyságra elfogadott ötös szorzóval megkapjuk a minimális lakosságszámot.

⁸ ROSOS 1848.

2. sz. táblázat
A népesség vallási megoszlása a török hódoltság után

Év	A felekezet neve és lélekszáma				Össz.
	református	evangélikus	katolikus	izraelita	
1698	n. a.	n. a.	10	–	50 ⁹
1774	576	249	149	–	974
1785	n. a.	n. a.	237	n. a.	1785
1818	1130 ¹⁰		286	12	1428
1829	1151 ¹¹		303	17	1471
1847	769	417	274	21	1381

Az elszórt adatokból kitűnik, hogy Takácsin mindhárom számottevő felekezet gyarapodott a XVIII–XIX. században, emiatt a protestáns többség – katolikus kisebbség viszony lényegileg változatlan maradt. Ugyanez elmondható a nemesi többség – paraszti kisebbség viszonyról is, hiszen 1847-ben 1016 nemes mellett csupán 365 nem nemes élt a faluban. A lakosok 74%-a kiváltságos osztályhoz, annak legalsó, paraszti színvonalon élő rétegéhez tartozott.¹² A nemesi közbirtokosságot a reformkorban 151 birtokos alkotta.¹³

A rekatolizáció megindulása előtt a községben élő katolikusok békésen megfértek a protestánsokkal. Az 1710-es években a Balassa, Bornemissza, Farkasdy, Hajdán, Horváth, Kalmár (Kolmár), Kelemen, Kis, Kövér, Mesterházy, Szakál, Szily, Szombathy, Szűcs, Töreky, Újhelyi, Vitális famíliák alkották a nemesi közösséget, amely a későbbiekben új családokkal egészült ki.¹⁴

A protestáns nemesek befogadták a katolikus jobbágyokat, szolgákat is, akik utóbb a győri püspöki egyházszervezés alanyai lettek. A felekezeti viszonyok hosszú időszak alatt szilárdultak meg. A XVII. század végén, XVIII. század elején csak a református anyaegyház létezett, így a község törzslakosságát a reformátusok alkották.¹⁵ Az evangélikus nemesek házasság, munkavállalás útján akadálytalanul áramlottak be, és a nemesi közösség részévé

⁹ Becsült adat.

¹⁰ A protestánsok száma együttesen.

¹¹ A protestánsok száma együttesen.

¹² ROSOS 1848.

¹³ VeML IV. 1. b. 1066/1836. (június 19.) közgy. sz. A pápai felső járás településeinek összeírása a királyi koronázási honorárium kivételéhez.

¹⁴ VERESS D. 1998. 28.

¹⁵ Bél Mátyás 1735-ben elkészült megyeleírása is református lakosságú falunak tartotta. BÉL 1989. 6o.

váltak. Evangélikus jobbágyok nagyobb számban 1747-ben telepedtek le, amikor Vaszaron választás elé állították őket: katolikus hitre térnek, vagy elköltöznek. Tömegesen az elvándorlás mellett döntöttek. Egy részük Geccsén, másik részük Takácsiban telepedett le.¹⁶ Elköltözésük feszültséget okozott Vaszaron, mivel éves vármegyei adójuk a katolikus jobbágyokat terhelte.¹⁷ Protestáns jobbágyok a környék protestáns településeiről szintén beköltöztek a faluba.

A XVIII. század közepén többszörösen rétegzett helyi társadalom alakult ki, hiszen minden felekezetben voltak nemesek (a katolikusban néhányan, a két protestánsban sokan), s minden felekezetben voltak jobbágyok (a katolikusban sokan, a két protestánsban kevesebben). S létezett egy átmeneti réteg: az agilisoké, akik félig nemesek, félig jobbágyok voltak. Agilisnak tekintették azt a paraszttrendűt (és annak leszármazottait), aki nemes nőt vett feleségül, s akinek hozományába nemes birtok (leánynegyed) is tartozott, mely adómentesnek számított; az agilis saját személye után viszont adót fizetett. A részleges adómentesség miatt szabadosnak (libertinus) is nevezték őket.

A későbarokk korban, sőt még a felvilágosodás és liberalizmus korában is az egyén és közösség viszonyát alapvetően vallási hovatartozása határozta meg. A hagyományos társadalomban minden személy valamely felekezethez kötődött. A katolikus–protestáns viszonyt 1781-ig, a türelmi rendelet bevezetéséig az ellenségeskedés jellemezte, amely a hétköznapi világát is meghatározta. Ezt követően a vallásháború időszakát fokozatosan a békés egymás mellett élés, sőt a bizonyos fokú együttműködés korszaka váltotta fel.

Az egyén vallási-világnézeti nevelését a család, illetve az egyházi fenntartási iskola végezte. Az alfabetizáció sikerének legfontosabb előfeltétele az iskola megléte volt. A faluban sokáig csak református iskola működött, ebbe jártak az evangélikusok gyermekei is (ahogy az evangélikus templom megépültéig, 1806-ig a református templomot is közösen használták). A saját templom felépítése után a pápai evangélikus egyház lelkipásztora vagy káplánja tartotta az istentiszteletet a takácsi leányegyházban.¹⁸

A takácsi református tanítók már a XVII. század utolsó évtizedeiben is működtek, pontosabb névsorukat azonban csak a XVIII. század második har-

¹⁶ HUDI–MEZEI 2010. 159.

¹⁷ VeML IV. 1. t. A vaszari jobbágyok folyamodása a vármegyéhez adójuk mérsékléséért. Vaszar, 1748. A folyamodás a Takácsiba költözést említi, így bizonyos, hogy az evangélikusok többsége itt telepedett le.

¹⁸ A leányegyházat csak 1938-ban szervezték anyaegyházzá. Vö. VERESS D. 1998. 18.

madától ismerjük.¹⁹ Az iskolába járás azonban nem feltétlenül jelentette azt, hogy a gyermekkorban tanultak jól bevéődtek és a felnőttkorban is használható tudást jelentettek. A tendencia azonban világosan kirajzolódott: egyre több ember tanult meg írni, olvasni és sajátította el az elemi ismereteket; a XVIII–XIX. századi oktatási reformok fokozatosan társadalmi követelménnyé emelték a rendszeres iskolába járást és a tanulást.

Az alfabetizációs folyamat olyan kulturális-kommunikációs forradalomként értelmezhető, amely lehetővé tette a modern polgári társadalom kialakulását és megszilárdulását. A polgári korban a hivatalos állami statisztika a műveltségi szinteket is mérte, de a rendi korszakban nem léteztek statisztikák. Az alfabetizáció-kutatás ezért sajátos módszereket dolgozott ki az írni tudás mérésére. A legelterjedtebb módszer a névalírások gyűjtése és elemzése.²⁰ A hivatalos iratokon ugyanis az érintett személyeknek és a tanúknak alá kellett írnia a nevét. Ha nem tudott írni, más írta le a nevét, a neve mellé pedig vagy a névíró vagy az illető keresztet rajzolt. Mivel az elemi iskolákban a XVIII. században sok esetben (különösen a leányoknál) csak a nyomtatott betű olvasását tanították (az írni tanításért külön kellett fizetni), a kutatónak a csak olvasni tudókra vonatkozó adatokat is gyűjteni kell a levéltári források tanulmányozásakor.

Az alábbiakban néhány olyan Takácsira vonatkozó forrást mutatunk be és elemzünk, amely nagyobb számban tartalmaz aláírásokat. Mintául a helyi református egyházközség iratait választottuk, amelyek a XVIII. század elejétől kezdve maradtak fenn.²¹ Mielőtt azonban ezt megtennénk, röviden szólnunk kell a községi írásbeliség fejlődéséről.

Az írásbeliség terjedését bizonyítja, hogy a község 1742-ben készítettettség pecsétnyomót, amely mezejében nemesi szimbólumot: egy meztelen kardot tartó kezét ábrázol. A köriratban az évszám és a falu nevének rövidítése: B. N. T. F. P. TY. = „Becsületes Nemes Takácsi Falu Pecsétye 1742” olvasható.²²

A pecsét értelmezéséhez tudnunk kell, hogy a XVIII. század közepétől Magyarországon általánosan elterjedt a községi pecséthasználat. Egyes neme-

¹⁹ Az ismert tanítók névsorát lásd: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 301.

²⁰ A magyarországi és európai kutatási eredményeket is hasznosította: TÓTH 1996.

²¹ A levéltárban található 1. sz. iratsomó felirata szerint 1660–1800 közti iratokat tartalmazott, az 1660. évi irat a Horvát családra vonatkozott. A XVII. századbeli iratoknak egyelőre nem bukkantunk a nyomára, de az archívum rendezése során még előkerülhetnek.

²² TÖREKY 2008. 322. A községmonográfia írója az 1749-es iraton talált pecsétlenyomaton a TY betűt nem vette észre. VERESS D. 1998. 35.

si községekben már a XVII. század második felében is készítették pecsétnyomót. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy Takácsi a jobbágyközségekkel egy időben vezette be a pecséthasználatot. Korábban a hivatalos iratokat Veszprém vármegye tisztségviselői, illetve birtokügyletek esetén elsősorban a győri káptalan mint hiteleshely állította ki – a birtok-adásvételek, cserék bevallásai (fassiói) közül több is található a református egyházközség irattárában, ami mutatja a református egyházközség és a takácsi községi önkormányzat szoros összefonódását.

A XVIII. század második felében Takácsiban már több önkormányzat élt egymás mellett: a nemesi község, amely az egész község irányítását végezte; emellett az agilis község, amely az adót fizető agilisek önkormányzata volt, továbbá a református egyházközség. Az evangélikusokat a türelmi rendelet után újjászerveződő pápai anyaegyházhoz gondozta. A községben élő néhány izraelita család a pápai hitközséghez tartozott.²³ A szőlőbirtokosok a vaszari, majd a takácsi határhoz tartozó gyulai hegyközség tagjai voltak. A hegyközség eljárásága önálló adminisztrációt végzett. A jegyzőkönyvben nemcsak a tisztújítások eredményeit, hanem a birtok-adásvételeket, számadásokat is följegyezték. A külön bíró vezetésével működő agilis község nem készített pecsétnyomót. A református egyházközség viszonylag későn, a reformkorban kezdett saját pecsétet használni, amelynek mezejében a református templom stilizált ábrázolása látható.²⁴

Az egyes nemes családok levelesládájában is számos oklevelet, iratot őriztek, melyek közül teljességében egy sem maradt fenn. A szocializmus éveiben ugyanis még azok a családok is megsemmisítették a múltjukra vonatkozó dokumentumokat, amelyek addig féltve őrizték.²⁵

A családi levéltárak nagyságáról tudósít az az iratjegyzék, amelyet özvegy nemes Horváth Andrásné sz. nemes Halasi Nagy Zsuzsanna halála (1830) után készítettek az almáriumban és nemes Győry Ferenc házában talált oklevelek alapján.²⁶ Ez a jegyzék 1640–1802 közötti időszakból 91 tételszám alatt

²³ Az 1803. évi adóösszeírásban Takácsiban élő izraelita nem szerepel, később azonban 2–3 árendás család élt a faluban. HUDI 2006. 198.

²⁴ DREL III. 66. TREI 1829. A takácsi református prédikátor konvenció levele. Takácsi, 1829. február 28. A szerződés nagyobb hitelességét szolgálta, hogy az esperes is láttamozta.

²⁵ Győry Endréné (Pápa, Dózsa György u. 38. sz. alatti lakos) közlése szerint így járt el a Takácsin lakó Győry család is.

²⁶ DREL III. 66. TREI 1830. Özvegy nemes Horváth Andrásné sz. Halasi Nagy Zsuzsanna halála után készült iratok jegyzéke.

sorolta fel a különféle okleveleket, iratokat (osztályleveleket, adásvételi szerződéseket, zálogleveleket, elismervényeket, nyugtákat, káptalan előtti bevallásokat, ügyvédvallásokat, tanúvallomásokat, tiltakozásokat, adósleveleket, bizonyosságleveleket stb.)²⁷

Az írásbeliség terjedésének kezdeti időszakában a helyi igényeket a falu jegyzője (református kántortanítója), esetenként a református lelkész elégítette ki. A nemesi község nevében kiállított iratokon már az 1740-es években megjelent az előjáróknak (a nemesség öreg esküdtjének és a tanúknak) a neve, de azokat a jegyző írta az iratra. Az 1750-es évektől egyre több iraton jelöltek a név mellé keresztet, jelezve, hogy az aláíró analfabéta. Az 1780-as években a hivatalos szerződéseken már mindenütt megtaláljuk a hitelesítők nevét saját aláírással vagy kereszttel.

A kurátori számadásokat a nemes község előjárósága előtt minden év március 12. táján hagyták jóvá, a rövid jegyzőkönyvet a lelkész vette fel. Ennek 1776-tól van nyoma az irattárban. 1829-től a gondnoki számadásokat külön jegyzőkönyvbe jegyezték fel; ez a kötet 1855-ben telt be. A legrégebbi, közelebről meg nem nevezett protocollumot 1720–1747 között vezették.²⁸

A TAKÁCSI REFORMÁTUS GAZDÁK ÍRNI TUDÁSA 1787-BEN

1787-ben összeírták azokat a takácsi református egyháztagokat, akik mint „jószívú keresztyének” kisebb-nagyobb összegeket adományoztak a templom építésére. Az összeírás a kurátor házában 1787. április 5-én tartott eklézsiái gyűlésen készült, s a megajánlott összeget tartalmazza, de néhány esetet kivéve az adakozók írni tudását vagy nem tudását is jelöli.²⁹

²⁷ Az iratjegyzék 47. tételszáma alatt az alfabetizáció szempontjából fontos vármegyei megintó levelet jegyezték fel: 1790. szeptember 20-án Veszprém vármegye nevében Káldy János járási szolgabíró és Eöry István esküdt azért inti meg agilis Horváth Ferenc és György takácsi lakosokat, hogy adják vissza a N. Horváth András és felesége által számukra 135 forint ellenében zálogba adott három darab szántót, mivel az ügyletről kiállított adós- és záloglevelet a férj *nem subscribálta*. Az aláírás hiánya miatt tehát érvénytelennek tekintették a szerződést. A zálogbirtokosok „hosszu feleletet” adtak a megintésre ahelyett, hogy visszaadták volna a birtokrészeket. A megintést és a rá adott feleletet is azonos szám alatt leltározták.

²⁸ A gondnoki számadáskönyvre utal: DREL III. 66. TREI. A takácsi református egyház inventáriuma. Takácsi, 1873. március 14.

²⁹ DREL III. 66. TREI. A református templomra adakozók összeírása. Takácsi, 1787. április 5.

3. sz. táblázat
A takácsi református egyháztagek írni tudása 1787-ben

Sorsz.	Név	Írni tud	
		igen	nem
1.	N. N. ³⁰ Horváth József úr	1	–
2.	N. Demeter János úr	–	1
3.	N. Kiss János	–	1
4.	N. Vincze János	–	1
5.	N. Kovács Mihály	–	1
6.	N. Bodor János	–	1
7.	N. Katona Sándor	–	1
8.	N. Balogh Ferenc	–	1
9.	N. Takács András eskütt	–	1
10.	Baráth János	–	1
11.	Kovács Márton	–	1
12.	N. Kiss György	–	1
13.	Baky Ferenc	–	1
14.	N. Kiss Mihály	–	1
15.	Gyimóthi Ádám	–	1
16.	N. Kalmár Ferenc	–	1
17.	Benkő Pál	–	1
18.	N. Ács Ferenc	–	1
19.	Csurgai Ferenc	–	1
20.	N. Demeter György	–	1
21.	N. Demeter Sándor	–	1
22.	N. Kovács István	–	1
23.	N. Csurgai Pál	–	1
24.	Benkő János	–	1
25.	N. Németh Ferenc	–	1
26.	N. Benedek Mátyás	–	1
27.	N. Bodor György	–	1
28.	N. Györi János	1	–
29.	N. Györi László	–	1
30.	N. Horváth György	–	1
31.	N. Horváth Ferenc	–	1
32.	N. Györi István	–	1
33.	Farkas Ádám	–	1
34.	Farkas Ádám fia, János	–	1
35.	N. Györi Gergely	–	1

³⁰ N. = nemes; N. N. = nemes nemzetes

36.	N. Bodor Gergely	-	1
37.	Özv. Varjas Miklósné	-	1
38.	Özv. Mozgai Istvánné	-	1
39.	N. Csószy András	-	1
40.	Barthi György	-	1
41.	N. Csurgai István	-	1
42.	N. Győri Mártonné	-	1
43.	N. Horváth István	-	1
44.	Özv. Perei Mihályné N. Bodor Katalin	-	1
45.	Özv. Mozgai Istvánné	-	1
46.	Mozgai János	-	1
47.	N. Győri Péter	-	1
48.	N. Horváth László	-	1
49.	Özv. N. Kovács Jánosné Horváth Julinka	-	1
50.	Szenes István	-	1
51.	N. Kiss Gergely	-	1
52.	N. Balassa [Balassa] János	-	1
53.	Csabi Mihály ifjú egyházfi	-	1
54.	Mózes Ferenc	-	1
55.	N. Rigi György	-	1
56.	Bolla Ferenc	-	1
57.	N. Szokolai János	-	1
58.	Bornamisza [Bornemissza] Ferencné	-	1
59.	Bornamisza [Bornemissza] Örzse	-	1
60.	Baki Ferenc	-	1
61.	Nímet [Német] Pál	-	1
62.	N. Takács András	-	1
63.	Nagy János	-	1
64.	N. Nagy István	-	1
65.	Varga Istvánné	-	1
66.	Varga Mihály	-	1
67.	Balása [Balassa] Györgyné	-	1
68.	N. Kis István	-	1
69.	N. Horvát András	-	1
70.	Baki Mihály	-	1
71.	Kovács Györgyné	-	1
72.	Orbány István	-	1
73.	Nagy Mihály	-	1
74.	Orbány József	-	1
75.	Benkő Ádámné	-	1
76.	N. Kan Mihály	-	1

77.	N. Pacsai János	–	1
78.	N. Nagy István	–	1
79.	N. Nagy Mihály	–	1
80.	N. Nagy Péter	–	1
81.	N. Kovács András	–	1
82.	Kovács Pál	–	1
83.	Kovács Ferenc	1	–
84.	N. Balása [Balassa] Pál	–	1
85.	Ács György	–	1
86.	Pintér István	–	1
87.	N. Szakál István	–	1
88.	Szabó Ferenc	–	1
89.	Gyarmati Ferenc	–	1
90.	N. Katona Péter	–	1
91.	N. Kis Péter	–	1
92.	N. Vargyas [Varjas] János	–	1
93.	N. Ács Mihály	–	1
94.	Horváth Péter	–	1
95.	Bolla Mihályné	–	1
96.	Tóth Istvánné	–	1
97.	N. Balása [Balassa] Nihály	–	1
98.	Míhes [Méhes] Jánosné	–	1
99.	Nímet [Német] Istvánné	–	1
100.	Murai István	–	1
101.	N. Győri István	1	–
Mindösszesen		4	97

1787-ben a közösség felnőtt tagjai még alig tudtak írni. Hivatalos irat készítését vagy értelmezését másra bízta. Néhány évtizeddel később azonban már érezhető a változás.

FARKASDI PUSZTA KÖZBIRTOKOSAINAK ALFABETIZÁCIÓS SZINTJE 1814-BEN³¹

A község szomszédságában fekvő farkasdi pusztá³² külön közbirtokosságot alkotott, amelynek rendtartását 1814-ben fogadták el közös szerződés formá-

³¹ A Takácsiban lévő farkasdi pusztá birtokosainak egyezséglevél formában kiadott rendtartása. Takácsi, 1814. március 21. DREKK O.794. Miscellanea. Nr. 365/54.

jában. A közbirtokossági szerződést aláírók túlnyomó többsége nemességét is jelölte a néviráskor, kivétel volt Benkő Sámuel, Kolmár János, Horváth János és Német Ferenc, akik nem írtak N. betűt a nevük elé.

4. sz. táblázat

Farkasdi puszta közbirtokosainak alfabetizációs szintje 1814-ben

Sorszám	Név	Írni tud	
		Igen	nem
1.	Ács Péter	–	1
2.	Benkő Sámuel	1	–
3.	Győri László	1	–
4.	Győri László	1	–
5.	Horvát Ferenc	–	1
6.	Horvát János	–	1
7.	Horváth Ferenc	1	–
8.	Horváth György	1	–
9.	Horváth György	–	1
10.	Horváth István	1	–
11.	Horváth István	1	–
12.	Horváth János	–	1
13.	Horváth Károly	1	–
14.	Horváth Lajos	–	1
15.	Horváth László	1	–
16.	Kis János	1	–
17.	Kolmár János	1	–
18.	Kováts András	–	1
19.	Kováts István	–	1
20.	Kováts István	–	1
21.	Kováts István	–	1
22.	Marton László	1	–
23.	Nagy István	1	–
24.	Nagy Péter	1	–
25.	Német Ferenc	–	1
26.	Pacsai Jánosné Őri Zsuzsanna, özvegy	–	1
27.	Pacsai József	1	–

³² Farkasd, Farkasd puszta a középkorban kurialista falu, 1697-ben Felsőgörzsönyhöz, 1857-ben és később Marcaltóhoz tartozott. ILA-KOVACSICS 1964. 183.

28.	Tóth (Tott) Mihály	–	1
29.	Vintze János	1	–
Mindösszesen		16	13

Ha a farkasdi közbirtokosságot 29 birtokosból álló társulásnak tekintjük, akkor megállapítható, hogy 16 közbirtokos tudott írni 1814-ben: a birtokosok 55%-a. Ha Győri Lászlót, Horváth Istvánt és Kováts Istvánt két ágban is előforduló birtokosnak vesszük, s csak egyszer szerepeltetjük, 26 birtokost vehetünk figyelembe, akik közül 14 írta alá a nevét, ami kerekítve 54%-nak felel meg. Másfél évtizeddel később a református egyháztagok az egyházi földek rendszeres trágyázása érdekében kötöttek szerződést, melyet a jelenlévők aláírtak.³³

5. sz. táblázat
A takácsi református gazdák írástudása 1828-ban

Sorsz.	Név	Írni tud	
		<i>igen</i>	<i>nem</i>
1.	N. Áts Péter kurátor	1	–
2.	N. Kováts János	1	–
3.	N. Horváth György	1	–
4.	N. Vintze János	1	–
5.	N. Nagy István	1	–
6.	N. Horváth Lajos	1	–
7.	Horváth János	1	–
8.	N. Vintze Ferenc	1	–
9.	N. Kováts István	1	–
10.	N. Horváth Ferenc	1	–
11.	N. Győri László	1	–
12.	N. Kalmár János	1	–
13.	N. Győri Ferenc	–	1
14.	N. Bodor Imre	1	–
15.	N. Győri László	1	–
16.	N. Balog Ferenc	1	–
17.	Bona István	–	1
18.	N. Kováts József	–	1
19.	N. Vajda János	–	1

³³ DREL III. 66. TREI. A takácsi református egyháztagok szerződése az egyházi földek rendszeres trágyázásáról. Takácsi, 1828. május 4.

20.	Tóth Mihály	-	1
21.	N. Kis János	-	1
22.	N. Kozma István	-	1
23.	N. Horváth Ádám	1	-
24.	N. Börötzki János	1	-
25.	N. Horvát János	1	-
26.	Udvardi László	-	1
27.	N. Huszár János	-	1
28.	N. Győri Vince	-	1
29.	N. Kozma Ferenc	-	1
30.	N. Börötzki Istvánné	-	1
31.	N. Győri Márton	-	1
32.	N. Demeter István, ifjú	1	-
33.	N. Huszár István	1	-
34.	N. Csősz Ferenc	1	-
35.	N. Győri István	1	-
36.	N. Takáts János	1	-
37.	N. Farkasdi József	-	1
38.	Orbán Ferenc	1	-
39.	Horváth János	1	-
40.	N. Gyimóti László	1	-
41.	N. Gyimóti Ádám	-	1
42.	N. Farkasdi József	1	-
43.	N. Kiss József	1	-
44.	N. Gyimóthi István	1	-
45.	Sirály Ferenc	1	-
46.	Horvát István	1	-
47.	Csősz János	1	-
48.	Csabi János	1	-
49.	Kováts János	1	-
50.	Kis István	-	1
51.	N. Borsos Márton, ifjú	-	1
52.	Györgyák Mihály	-	1
53.	Áts János	-	1
54.	Pintér Ferenc	1	-
55.	Benedek István	-	1
56.	Csurgai István	-	1
57.	N. Győr[i] Mózes	1	-
58.	Kovács Péter	-	1
59.	Takáts Pál	-	1
60.	Áts János	-	1
61.	N. Vintze János, ifjú	1	-

62.	Kis János	–	1
63.	N. Horvát Imre	–	1
64.	N. Bodor István	–	1
65.	N. Szakál Mihály	–	1
66.	N. Dömötör István	–	1
67.	N. Sibrig János	–	1
68.	Erdél[y]i István	1	–
69.	N. Kiss Dániel	1	–
70.	N. Kiss Gergely	1	–
71.	N. Kis Ferenc	1	–
72.	N. Kis Imre	1	–
73.	N. Takáts István	1	–
74.	N. Kan János	1	–
75.	N. Patsai József	1	–
Mindösszesen		45	30

A következő évből egy újabb tömeges aláírást tartalmazó irat maradt fenn, amely meglepően magas írástudásról tanúskodik. Fölmerül a kérdés, mi a nagy eltérés magyarázata.

6. sz. táblázat
A takácsi református gazdák írni tudása 1829-ben³⁴

Sorszám	Név	Írni tud	
		Igen	nem
1.	N. Vintz [Vintze] János	1	–
2.	N. Kováts Istvánn	1	–
3.	N. Vintze János	1	–
4.	N. Demeter Istvan	1	–
5.	N. Nagy István	1	–
6.	N. Györi Ferenc	1	–
7.	N. Horvát Ferenc	1	–
8.	N. Kalmár János	1	–
9.	N. Horvát János	–	1
10.	N. Horváth Lajos	1	–
11.	N. Balogh Ferentz	1	–
12.	N. Bodor Imre	1	–
13.	N. Áts Péter	1	–

³⁴ DREL III. 66. TREI. A takácsi református egyháztagok észrevételei és kívánságai a prédikátor rétje egy részének közlegelővé alakításával kapcsolatban. Takácsi, 1829. június 7.

14.	N. Györi László	1	–
15.	N. Farkasdi Josef	–	1
16.	N. Györi Vintze	1	–
17.	N. Takáts János	1	–
18.	N. Kozma István	1	–
19.	Szójártó Pál	1	–
20.	N. Benedek Istvány	1	–
21.	N. Szákál [Szakáll] Mihály	1	–
22.	N. Kan János	1	–
23.	N. Balassa János	1	–
24.	N. Kovátsits János	1	–
25.	N. Horvát Dániel	1	–
26.	N. Csőszi János	1	–
27.	N. Börötzki János	1	–
28.	N. Kis Imre	1	–
29.	N. Györi Moses	1	–
30.	N. Takátsi János	1	–
31.	N. Kiss János	1	–
32.	N. Turgai Pál	1	–
33.	Németh [Németh] Ferentz	1	–
34.	N. Csőszi Ferentz	1	–
35.	N. Györi Mihály	1	–
36.	Ns. Ifj. Vintze János	1	–
37.	N. Kiss Josef	1	–
38.	N. Dömötör Istvan	1	–
39.	Farkas Ferentz	1	–
40.	N. Kis János	1	–
42.	Ns. Horváth János	1	–
43.	Németh István	1	–
44.	N. Kiss János	1	–
45.	Ns. Vintze László	1	–
46.	Kováts Péter	1	–
47.	Ns. Zsibrik János	1	–
48.	N. ifju Kováts Josef	1	–
49.	N. Kováts János	1	–
50.	N. Vintze Istvány	1	–
51.	Öreg Kováts István	–	1
52.	N. Kováts Jossef kurátor	1	–
53.	Tóth Mihály egyházi	–	1
54.	Zsirai Ferentz egyházi	–	1
Mindösszesen		49	5

A különféle időmetszetben készült okiratok aláírásait összesítve azt találjuk, hogy míg 1787-ben a 101 személy közül mindössze 4 (kerekítve 4%) írta alá a nevét, addig 1814-ben a 29 személy közül 16 (55%), 1828-ban 75 személy közül 45 (60%), 1829-ben viszont 54 közül 49 (91%) tudott írni. A két utolsó névlista közül az 1829. évit aligha fogadhatjuk el megbízható forrásnak, ugyanis a sok hasonló írásmód arra enged következtetni, hogy több kéz más helyett írt alá. Ezt erősíti, hogy több személy (pl. Ács Péter, három Kovács István nevű) 1828-ban nem tudott írni, a következő évben viszont „megtanult”. A szerződés inkább azt a mentalitásbeli változást jelzi, ami 4 évtized alatt bekövetkezett: míg 1787-ben nem kellett szégyenkezni az névalírás nem tudása miatt, addig 1828 táján akkor is aláírtak (aláírtak maguk helyett), ha egyébként alig (vagy sehogyan sem) tudtak írni. A kurátor kezdetleges névírása 1829-ben kizárja, hogy a számadást önállóan tudta volna vezetni.

A felmérés a férfiak írástudását mérte, három időpontban egy-egy özvegyasszony is szerepelt, egyik sem tudott írni. A hagyományos férfiközpon-tú helyi társadalomban a nők körében jóval nagyobb volt az analfabétizmus, mint a férfiak körében, hiszen a közvélekedés szerint a nők elsődleges szerepe a háztartás vezetése és a gyermeknevelés volt. Róluk azért tudunk jóval kevesebbet, mert a fennmaradt források is a férfiak világát tükrözik, a nők életére alig világítanak rá.

A község összlakosságának alfabetizációs szintje még a XIX. század második felében sem volt megnyugtató. Az első hivatalos népszámlálás adataiból az alfabetizációs folyamat állapotára is következtethetünk.³⁵

7. sz. táblázat

Takácsi község lakosságának alfabetizációs szintje 1870-ben

<i>Műveltségi szint</i>	<i>Lakosok</i>	
	<i>száma</i>	<i>%</i>
Csak olvasni tud	221	15,6
Írni-olvasni tud	744	52,5
Analfabéta	451	31,9
Összesen	1416	100,0

³⁵ Az 1870-es adatok forrása a 7. és 8. sz. táblázatban: Veszprém megye 1870-ik évi népszámlálásának eredménye. Hivatalos kiadás Veszprém megye bizottmányának 582/1871. sz. a. kelt határozata folytán. Veszprém, 1871. 6–7.

1870-ben a lakosságnak alig több mint a fele tudott írni-olvasni; közel 16%-a csak olvasni volt képes. Vaszaron, a szomszédos jobbágyfaluban a lakosoknak csak 30,6%-a tudott írni-olvasni, 34,9%-a pedig csak olvasni. Míg Takácsiban az analfabéták 31,9%-ot, Vaszaron 34,5%-ot tettek ki. Vagyis a nemesi községben jóval magasabb szintű alfabetizációról beszélhetünk. Ez a folyamat a következő évtizedekben előrehaladt. 1900-ban Takácsiban a polgári lakosság 1437 főt tett ki, ennek 76%-a (1093 fő) tudott írni-olvasni.³⁶ A felnőtt lakosság analfabétizmusát az I. világháború előtt és után a felnőttoktatás keretében, az analfabéták számára szervezett tanfolyamok segítségével igyekeztek felszámolni. A statisztika a nemek közötti különbségeket is mérhetővé teszi.³⁷

8. sz. táblázat

Takácsi község lakosságának alfabetizációja 1870-ben nemenkénti megoszlásban

<i>Műveltségi szintek</i>	<i>Férfiak</i>		<i>Nők</i>	
	<i>száma</i>	<i>%</i>	<i>száma</i>	<i>%</i>
Csak olvasni tud	62	8,9	159	22,1
Írni-olvasni tud	459	66,0	285	39,6
Analfabéta	175	25,1	276	38,3
Összesen	696	100,0	720	100,0

A csak olvasni tudók aránya magasabb a nők mint a férfiak körében; a többi kategóriában a férfiak markáns különbséggel vezetnek. A férfiak körében általános az írni-olvasni tudás.

Vaszaron magasabb (18,4%) a csak olvasó férfiak aránya, jóval kisebb (45,6%) az írni-olvasni tudó, és jóval magasabb az analfabéta férfiak aránya (36%). Rosszabbak a mutatók a nők esetében: igen magas a csak olvasó nők aránya (51,8%), jóval kevesebben tudnak írni-olvasni (15,3%), valamivel kisebb viszont az analfabéták aránya (32,9%).

Az összehasonlítás azért tanulságos, mert rávilágít arra a társadalmi jelenségre, hogy a nemesi közösségekben előbb felismerték a tanulás gyakorlati

³⁶ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. Bp., 1902. 157.

³⁷ Uo.

hasznát, és komolyabban vették gyermekeik iskoláztatását, emiatt jobb esélyekkel indultak a polgárosodás kezdeti szakaszában.

A takácsi férfiak tanulás útján történő társadalmi felemelkedésére már a XVIII. században is találunk példát. Kolmár János pápai ügyvéd Takácsiból származott és a takácsi protestáns közösség jogtanácsosának számított. Takácsi birtokosként élő kapcsolata volt a szülőfalujával. Kolmár János táblabíró 1823-ban, elhunyt édesanyja végrendeletének végrehajtójaként 50 váltóforint értékű alapítványt tett a református lelkipásztor fizetésének kiegészítésére.³⁸

Az elemi népiskolát végzetek közül többen tovább tanultak a pápai kollégiumban és értelmiségi pályát választottak.³⁹ Az elsők között volt Nagy István, aki az 1730-as években tanult Pápán.⁴⁰ 1773-ban egy újabb Nagy István járt a pápai reformátusok vallásgyakorlatának betiltása miatt ekkor Adásztevelen működő kisgimnáziumba.⁴¹ A század végétől szinte évente tanultak takácsi diákok Pápán. Előfordult, hogy egy évben akár többen is. 1797-ben a teológiát és filozófiát tanuló deákok közt találjuk Győri Jánost és Sámuel, a poéták osztályában Kis Józsefet, a gimnáziumi coniugisták között Horváth Istvánt.⁴² 1799-ben például Balassa Bálint a syntaxista novitiusok, míg Győri Bálint, Kis Ferenc, Kováts Ferenc, Nagy János és Seregély Zsigmond a coniugisták osztályában tanult.⁴³ 1839/40. tanévben a gimnázium I. osztályába járt Csabi Imre, a II. osztályába Győry Gergely, az V. osztályába pedig Kovács Gábor.⁴⁴ A gimnázium után jogot tanult és ügyvéd lett Pente Sámuel és Szép Lajos.⁴⁵ Pente 1821-ben, Szép Lajos 1823-ban írta alá az iskolai törvényeket, s ezzel a diákkormányzat (coetus) tagja lett.⁴⁶

A helyi közösség számára a mintát a lelkészek és tanítók adták. Ők formálták át a helyi közvélekedést, amely már nemcsak a jó gazdálkodást, a birtokok gyarapítását, az erkölcsös életet, hanem a tanulás által szerzett tu-

³⁸ DREL III. 66. TREI. Kolmár János táblabíró kegyes alapítványa. Takácsi, 1823. május 3.

³⁹ Ezért is meglepő, hogy Takácsi nem szerepel az írókat adó települések között, nyilván azért, mert az egyházi írókat a szocializmus évtizedeiben csak a legkritikább esetben vette számba az irodalomtörténet, illetve az irodalmi kultuszápolás. HARMATH-KATSÁNYI 1984.

⁴⁰ KÖBLÖS 2006. 151.

⁴¹ KÖBLÖS 2006. 170.

⁴² KÖBLÖS 2006. 189., 191., 194.

⁴³ KÖBLÖS 2006. 199–200.

⁴⁴ KÖBLÖS 2006. 266., 269–270.

⁴⁵ Penthe Sámuel azonos lehet azzal a révkomáromi ügyvéddel, aki Kacz József tehető komáromi gazda nővérének, Juditnak a lányát, Máriát vette feleségül. KACZ 2011. 18., 21.

⁴⁶ KÖBLÖS 2006. 817., 819.

dást is egyre inkább értéknek kezdte tekinteni. Ennek köszönhető, hogy a takácsi református közösségből több lelkész is kikerült a XVIII–XIX. század folyamán. Közéjük tartozott többek közt az 1781-ben pappá szentelt, 1782–1796 között a belsősomogyi egyházmegyében (Hetesen, Ötvöskönyiban, Zádoron, Inkén) szolgáló Demeter János, az 1821-ben felszentelt és 1835-ben bekövetkezett haláláig az őrségi egyházmegyében (Őriszentpéteren, Nagyrákoson) működő Győry János. Az ő kortársa volt a peretakácsi születésű Bodor János (1798–1838),⁴⁷ a következő nemzedékből került ki Gyenge Károly (1819–1893) és Kovács Gábor (1823–1893), már a polgári korszakhoz kötődik Győry János (1868–1941), aki 1915-től nyugdíjba vonulásáig szülőfalujában tevékenykedett.⁴⁸

Ennek a hagyománynak a folytatója volt a szintén takácsi születésű, kisbirtokos családból származó Győry Elemér (1891–1978), aki a Dunántúli Református Egyházkerület püspöki tisztségét a legnehezebb időszakban, 1943–1961 között látta el.⁴⁹

RÖVIDÍTÉSEK

DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára, Kézirattár
PH	= Pápai Hírlap
TREI	= Takácsi Református Egyházközség iratai
VeML	= Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
VMMK	= A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

IRODALOM

- BÉL 1989 = BÉL Mátyás: Veszprém vármegye leírása. Fordította Takáts Endre. A fordítást az eredetivel egybevetette Wellmann Imre. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1989. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 6.)
- DANYI-DÁVID 1960 = DANYI Dezső-DÁVID Zoltán (szerk.): Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Bp., 1960.
- HARMATH-KATSÁNYI 1984 = HARMATH István-KATSÁNYI Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Veszprém, 1984. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 10.)

⁴⁷ KÖBLÖS 2006. 815.

⁴⁸ KRÁNITZ 2012. 153., 153., 256–257. A kötetből hiányzó életrajzi adatokat számítógépes életrajzi adatbázisunkból merítettem. Győry János rövid életrajza: KRÁNITZ 2013. 602. Haláláról a helyi sajtó is beszámolt: Gyászrovat. = PH 38/1941 (május 3.) 2.

⁴⁹ 1943-as önéletrajzát közli: KRÁNITZ 2013. 908–910., rövid életrajzát lásd: ZOVÁNYI 1977. 232–233.

- HUDI 1995 = HUDI József: Veszprém vármegye politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). = Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. Szerk.: Oláh Miklós. Veszprém, 1995. 25–61.
- HUDI 2006 = HUDI József: A pápai zsidóság 1803. évi összeírása. = AP VI (2006) 1–4. sz. 187–198.
- HUDI et al. 2002 = Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Szerk. és sajtó alá rendezte: Hudi József, Jakab Réka, Koncz Pál, Köblös József, Kránitz Zsolt, Mezei Zsolt. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 5.)
- HUDI–MEZEI 2010 = HUDI József–MEZEI Zsolt (szerk.): Vaszar község története. Vaszar, 2010.
- ILA–KOVACSICS 1964 = ILA Bálint–KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.
- KACZ 2011 = Kacz Lajos visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, jegyzetekkel ellátta és szerkesztette Hudi József. Pápa, 2011.
- KORABINSKY 1786 = KORABINSKY, Johann Matthias: Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dánántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10.)
- KRÁNITZ 2012 = KRÁNITZ Zsolt: „Késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Jubileumi kötetek 1.)
- KRÁNITZ 2013 = KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 13. / Jubileumi kötetek, 2.)
- NAGY 1828 = NAGY, Ludovicus: Notitiae politico-geographico statisticae incltyi regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum. Tom. I. Budae, 1828.
- RAJCZI 1984 = RAJCZI Pál: A pápai főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve 1698. = VMMK 17. 1984. 281–292.
- ROSOS 1848 = N. Veszprém megye első alispánjának Szent Király Szabadgyai Rosos István urnak a’ megye állapotjáról 1847-ik évre készített hivatalos jelentése, melly 1848-ki Február 3-kán közgyűlésen felolvasatott ’s 94-ik p. a. kinyomatni rendeltetett. Veszprém, 1848.
- SCHEMATISMUS 1818 = Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Weszprimiensis pro anno a Christo nato MDCCCXVIII. Weszprimii, 1818.
- TÓTH 1996 = TÓTH István György: Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 17.)
- TÖREKY 2008 = Veszprém megye településeinek címerai és zászlai. Főszerk.: TÖREKY András. Kemendollár, é. n. [2008.]
- VERESS D. 1998 = VERESS D. Csaba: Takácsi évszázadai. Egy hajdani nemes falu története a kezdetektől napjainkig. Veszprém, 1998.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.³

Kéhai Zalafi Nagy Susanna szülőj. javainm ten.
egygyűjtéséről költéséget 12° c. 1830.

- 1., fél font rókakőr négy garas — 4. gr.
2. Éger szarvas éi bors öt garas. — 5. gr.
3. félfont fő kőr garas — 2 gr.
4. Egy kanyar fisen négy garas. — 4 gr.
5. Kőr pár rókakőr huzon hat garas. — 6 gr.
6. Gőzár éi lőp négy garas. — 4 gr.
7. Fisenkőr font huz kőr forint — 2 for.
8. Fuzon és rókakőr huzon forint hat garas 3 fl. 6 gr. 24.

Summa 8 fl. 5 gr.

Helység Dirige N. Kovács. Gyvann #
Huzon elöljáról N. Györi László #
Kurátor N. Bodor György #

Zalab Mikály József #

SUMMARY

JÓZSEF HUDI

Literacy in the noble village of Takácsi in the era of late feudalism (1698–1847)

The study using archival sources examines the process of literacy in a Hungarian agricultural village. Since the village called Takácsi located in Veszprém county with a population of 1381 in 1847 was inhabited by yeomanry with reformed faith, the author elaborated such contracts from the archive of the Reformed Church of Takácsi which were signed by many. Those who could write signed their name, and those who couldn't drew a cross next to their name. With a quantitative evaluation of the signs, the author could draw a conclusion concerning the literacy of the total population.

Although a reformed teacher worked in the village from the end of the 17th century, only 4 percent of the farmers were able to write in 1787, but that number increased to 60 percent by 1828. None of the widows whose names were mentioned in the sources could sign their name. By 1870, 68 percent of the total population could either write or read, which showed a spectacular change comparing to the previous century. At that time, 9 percent of men and 22 percent of women could only read, which showed the difference between genders and the reason of which was that the majority of women learnt only to read at school in the 18th century. Women only gradually caught up with the level of literacy of men.

From the 18th century, youth from the village went on with their studies in the reformed secondary school in Pápa, then became students of divinity or students at the academy of law, and graduated as teachers, lawyers and clergymen increasing the number of Hungarian intellectuals. Present study deals with these intellectuals individually.